

Úvod do antropologie

Antropologie občanské společnosti

Mgr. Bc. Alena Řiháková

Podzim 2009
Ústav antropologie
PřF MU

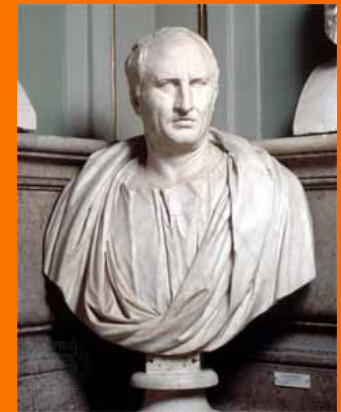
Antropologie občanské společnosti

Přístup antropologie

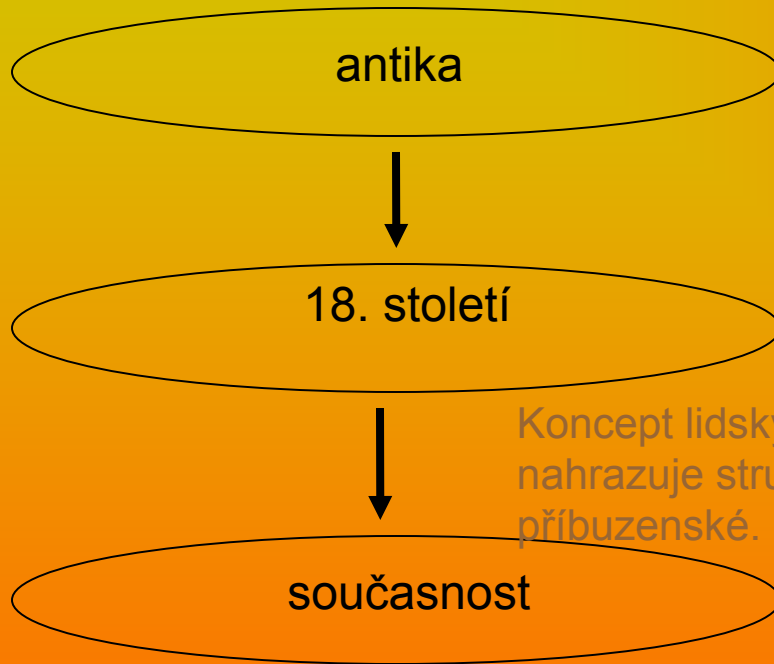
- OS: politologie, ekonomie, filosofie, právo, psychologie, antropologie
- Antropologie: transdisciplinární přístup, sféra socio-kulturní antropologie
- **Antropologie** zejména:
- Zkoumá, jak organizace v moderní občanské společnosti nahrazují rodinné i příbuzenské vztahy a vazby typické pro společnosti tradiční.
- Napomáhá v oblasti „sociální inkluze“ – například přijímání, začleňování lidí odlišných hodnot, tradic, kultur...
- Popisuje zkušenosti, kultury národnostních menšin, navrhuje konkrétní formy, jak sbližovat národnostní skupiny (vytváření organizovaných skupin s podobnými hodnotami, zájmy, oddělené od státu...)

Antropologie občanské společnosti

Vývoj konceptu OS (Evropa)

- Vývoj konceptu občanské společnosti:

Souvislosti

Synonymum státu, politické společnosti

Města, protestantismus, tržní kapitalismus.

Vymezení OS vůči státu

Industrializace, sekularizace, růst moci státu, národní hnutí.

Koncept lidských práv, občanská práva, OS nahrazuje struktury stavovské, církevní a příbuzenské.

Vymezení OS vůči státu i

trhu → negativní souvislosti doprovázející tržní ekonomiku (chudoba, nezaměstnanost...)

Různá pojetí OS: Generalisté, maximalisté, minimalisté; ekonomické přístupy...

Antropologie občanské společnosti

Vývoj konceptu OS

- **Myšlenkové přístupy (empirický aspekt)**
- **Sociokulturní:**
- Generalisté (občanská společnost je typická omezenou a odpovědnou veřejnou autoritou - Gellner),
- Maximalisté (občanská společnost je společnost minus stát, politická veřejnost i trh, *umbrella-like concept*, Keane, Taylor, Pithart, Havel, Šamalík),
- Minimalisté („*Občanská společnost u těchto autorů označuje především doménu kulturních předpokladů, zažitých tradic, hodnot a norem, implicitně sdílených způsobů a mravů, jež podmiňují myšlení i jednání každého člena společnosti. Občanská společnost je zde synonymem hodnotového konsensu, rozvinuté komunity, jež je svázána těsnou sítí interpersonálních vztahů loajality, závazků a solidarity....*“ Navazují na Alexise de Tocquevilla a Antonia Gramsciho. Tento přístup je využit pro vymezení antropologie občanské společnosti.
- **Ekonomické čili redukcionistické pojetí** – současné podoby: levicové (socialismus, komunismus-beztrždní znamená bezkonfliktní), kapitalistické (minimalizace role státu, svoboda volby). Marx: OS výsledkem historického vývoje, stát je donucovací instituci, která odráží a rozvíjí konkrétní, historicky dané zájmy občanské společnosti.

Antropologie občanské společnosti

Subjekty OS, funkce (normativní aspekt)

- **Obranná** (obrana práv sociálních skupin, postavení v rámci společnosti)
- **Legitimizační** (ovlivnění a dohled nad veřejnou politikou – petice, vyjádření k zákonům, poradní orgány vlády)
- **Participační** (spolupráce a týmové jednání lidí)
- **Integrační** (klíčové slovo důvěra – vytváření sociálních skupin, multikulturní společnosti, sociální kapitál – hodnoty, vztahy mezi lidmi)

Antropologie občanské společnosti

Vymezení OS

- **Občanská společnost:** prostor mezi rodinou, státem a trhem; občanský sektor, ve kterém se rozvíjí občanská kultura, altruismus, dobročinnost, solidarita a filantropie / negativní projevy OS (organizace potlačující práva skupin)
- **Subjekty** – nestátní neziskové organizace – vytvořené občany, které nemají za cíl vládnout ostatním lidem nebo dosahovat zisk: cílovou funkcí v občanském sektoru je přímé dosažení užitku, plnění vytčených cílů definovaných jako poslání organizace.

Antropologie občanské společnosti

Subjekty OS

- **Strukturálně-operacionální definice NNO (Anheier a Salamon):**
- **Organizované** (institucionalizace struktury: zřizovací listina, organizační struktura)
- **Soukromé** (institucionálně oddělené od vlády, nikoli od státních financí!, které jsou pro ně velmi významné)
- **Nerozdělující zisk vlastníkům** (veškeré zisky jsou vloženy zpět do činnosti)
- **Samosprávné** (vnitřní struktura a stanovení řídicích a kontrolních kompetencí)
- **Dobrovolné** (v různé intenzitě)

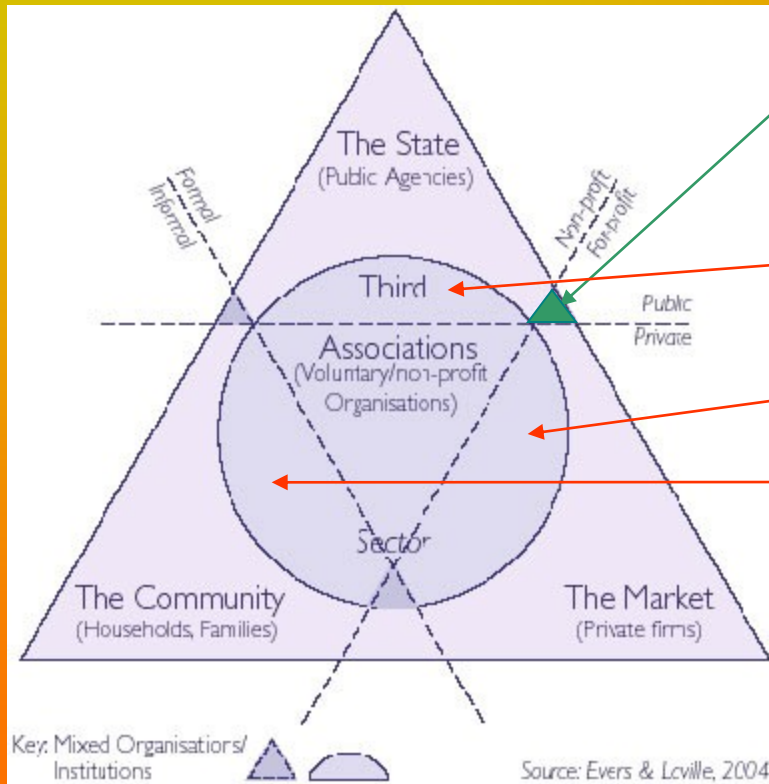
Antropologie občanské společnosti

Subjekty OS

- Právní formy:
- **Občanská sdružení**
- **Nadace a nadační fondy**
- **Obecně prospěšné společnosti**
- **Církevní organizace (diskuze) – církevní právnické osoby (?)**

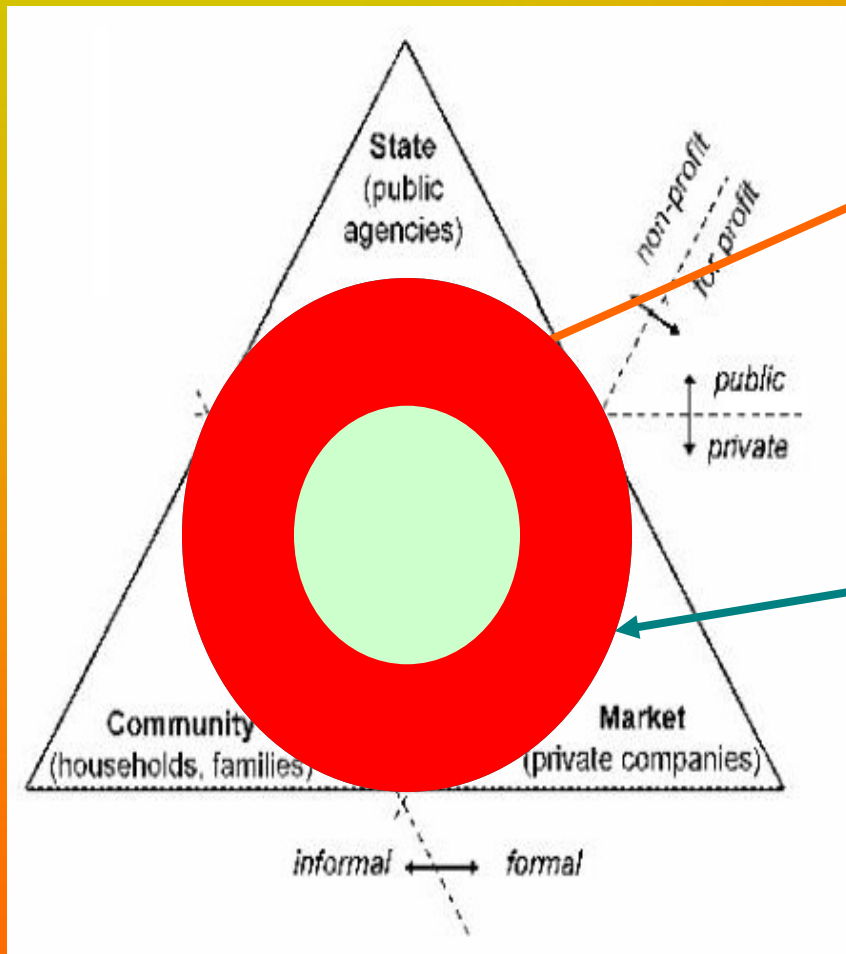

Klíčové termíny

- **Smíšené organizace:**
soukromá střední škola
- **Hraniční organizace:**
Profesní komory, veřejné vysoké školy
Obchodní společnosti
Společenství vlastníků bytových jednotek

Klíčové termíny

Šrafovaná oblast: sociální podniky s průnikem do sektoru ziskového, komunitního a veřejného

Sociální ekonomika (občanský samosprávný mix sektor)

Klíčové termíny

- **Hranice mezi jednotlivými sektory jsou neurčité, jednotlivé sektory se ovlivňují, či dokonce prolínají.**

Vztahy

Stát – třetí sektor: finanční zdroje, regulace (zákony)

Soukromý ziskový sektor – třetí sektor: sponzorství, konkurence při získávání prostředků od státu

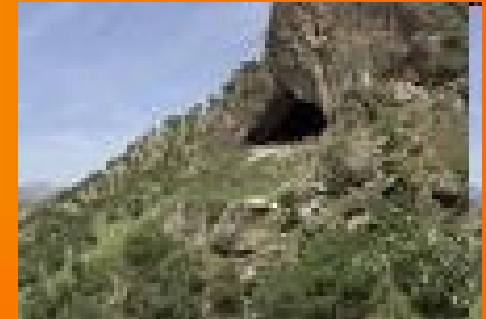
Domácnosti – třetí sektor: zdroj dobrovolníků, členské poplatky, domácnosti jsou klientem

Antropologie občanské společnosti

Principy OS

Solidarita

- Solidarita (z pozdní latiny: solidaritās, „družnost, přátelství, spolek, sdružení“), vědomá a dobrovolná společenská soudržnost jako hodnota; znamená vzájemnou podporu mezi členy společenství jako protiváhu vůči individualismu i kolektivismu.
- Solidarita, péče o postižené: doloženo již v Šanidaru

Antropologie občanské společnosti

Vývoj konceptu OS, principy

Altruismus

- Z latiny: alter, „jiný, druhý“:
- 1. [etika, sociologie], nezištnost, nesobeckost; jednání obětující i vlastní zájem ve prospěch druhých (protikladem je egoismus); objevuje se mezi morálními zásadami od starověkých dob, jako termín jej do etiky zavedl francouzský sociolog August Comte;
- 2. [evoluční biologie, etologie], chování, které zvyšuje reprodukční zdatnost (fitness) jiného jedince („recipienta“), přičemž snižuje reprodukční zdatnost jedince, který se chová altruisticky („donora“). Podle některých evolučních biologů (například Richard Dawkins) skutečný čistý altruismus neexistuje, neboť i altruistický jedinec se chová v „sobeckém“ zájmu svých genů. Rozvoj teorie her v rámci evoluční biologie přinesl řadu vysvětlení altruismu, který je evolučně stabilní. V některých případech altruistické chování sice snižuje biologickou zdatnost altruistického jedince v jednom směru, ale zvyšuje ji v jiném, například reciproční (vzájemný) altruismus (něco za něco, půjčka za oplátku), nepřímá reciprocita (zvýšení reputace), pohlavní výběr (altruismus vůči potenciálnímu pohlavnímu partneru), příbuzenská selekce (pomoc příbuznému, který s námi sdílí geny). Jiný mechanismus vysvětluje altruismus tím, že altruistický jedinec nemá plnou kontrolu nad svým chováním, anebo je mu altruismus vnucen zvenčí. Sem patří manipulace chování hostitele parazitem, omezená racionalita (nedostatek informací pro chování v komplexní situaci), svědomí (společenský vliv morálky), vliv memů (například náboženství).

Antropologie občanské společnosti

Vývoj konceptu OS, principy

Filantropie

- Filantropie (z řečtiny: philanthropia, latinsky: philanthropia, „láska k člověku, dobročinnost“), lidumilnost, snaha o individuální zmírňování bídy a chudoby dobročinností a sociální pomocí; dobročinnost; nadřazený termín
- Opak: mizantropie.

Antropologie občanské společnosti

Vývoj konceptu OS, principy

Dobročinnost

- **Dobročinnost** (řecky: filantropia, latinsky: philanthropia, anglicky: philanthropy), láska k člověku, bližnímu, projevená činem. Jedna ze dvou nejvýznamnějších zásad křesťanské víry. Její formulací je paralela obsažená v Janově evangeliu, kde se Ježíš Kristus připodobňuje k Dobrému pastýři. V obrazovém umění byla také tímto symbolem láska k bližnímu vyjadřována. Dnes zahrnuje koncept dobrovolného poskytování všeobecného blaha jednotlivci či celými skupinami.
- Druhy dobrovolnictví: dárcovství, dobrovolná občanská výpomoc, dobrovolnictví vzájemně prospěšné, dobrovolnictví veřejně prospěšné, dobrovolná služba
- Islám – almužna – *zakkát*
- Židovství

Antropologie občanské společnosti

Vývoj konceptu OS, principy

Občanská kultura

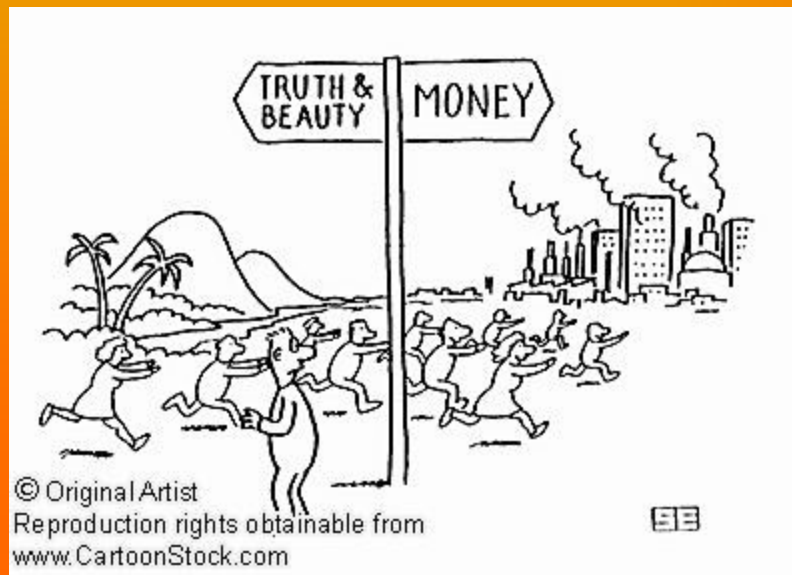
- **Kultura, občanská**, normy vytvářející způsoby mírumilovného a solidárního soužití. Mezilidské vztahy jsou korektní a založené na vzájemné úctě a ohleduplnosti. Občanská kultura pomáhá řešit konflikty vznikající mezi egoismem a solidaritou a altruismem.

Antropologie občanské společnosti

Vymezení OS

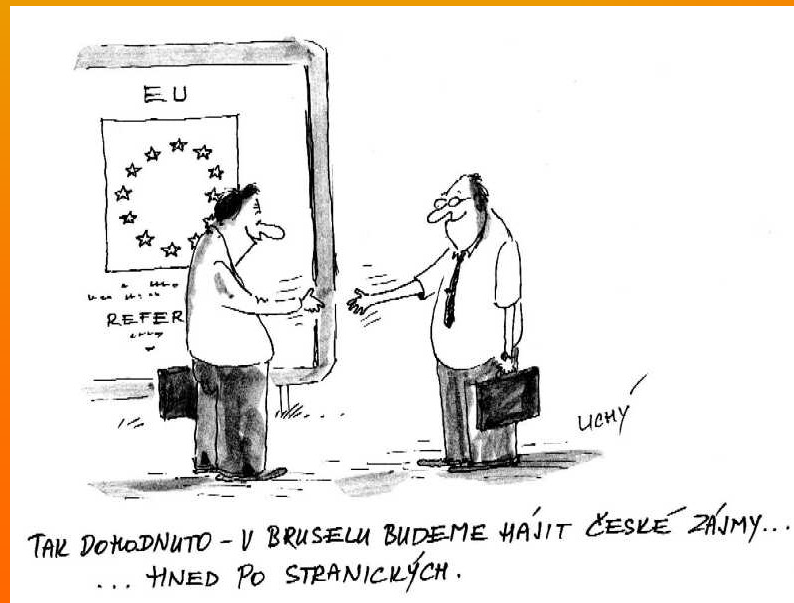
- *Civil society*: **společnost lidí, kteří jsou si rovni před zákonem**. Termín občanská společnost se ve společenských vědách objevuje pod vlivem přirozeněprávních teorií od 18. století. Tradičně bývá ztotožňován s vládou práva, kdy občané dodržují abstraktní pravidla při střetávání každodenních zájmů (**občanský étos**); na **Západě** je dnes občanská společnost všeobecně považována za **záruku svobody a demokracie**. Její členové se vyznačují nejen občanským partnerstvím, ale také rozvinutými obchodními dovednostmi.

Antropologie občanské společnosti

Vymezení OS

- Mezi její hlavní formy se většinou řadí politická veřejnost a tržní hospodářství. Občanská společnost není pouhou společností občanů, není ani protikladem národní společnosti. Vzniká v procesu modernizace a označuje společenské a ekonomické uspořádání, zásady a instituce mimo rámec státu. Je sférou společenské autonomní samoorganizace mimo sféru politické moci. **Občanská společnost stojí v distinkci vůči státu**, to znamená, že má mimopolitický statut, má nicméně **politickou relevanci**.

Antropologie občanské společnosti

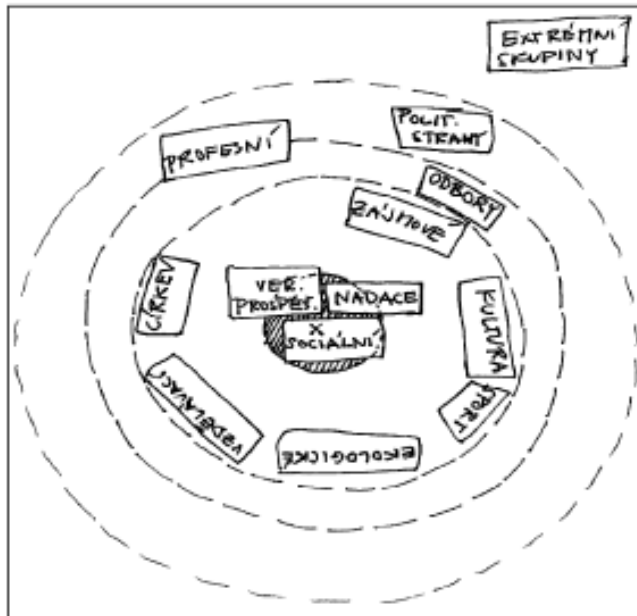
Vymezení OS

- Zájmy a priority vycházející z prostředí občanské společnosti jsou pro politickou sféru normativní, závazné. Žádná vláda nemůže v demokraciích vládnout střednědobě v rozporu s veřejným míněním, od kterého se požaduje nezávislost, které se vytváří v mimopolitické občanské společnosti, tedy mimo sféru politické moci a nemělo by být politickou mocí zprostředkováno.
- **Občanská společnost je tedy oblastí institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou dobrovolně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy.**

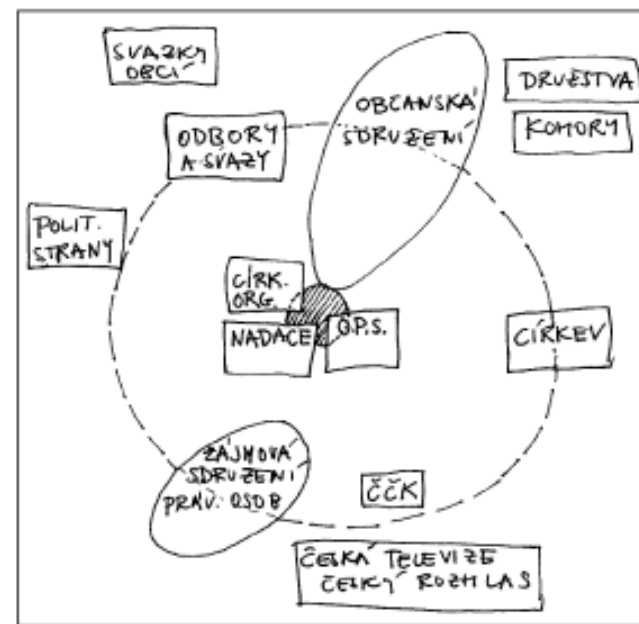
Antropologie občanské společnosti

Subjekty OS

- Jádrem OS vychází z právní formy, formy neziskovosti a náplně činnosti...

Obrázek 2: Ukázka mapy občanské společnosti (Zlín)

Obrázek 3: Ukázka mapy občanské společnosti (Jihlava)

Antropologie občanské společnosti

Subjekty OS, působnost

Aktivizace občanské společnosti, tam kde není potřeba uspokojena trhem či státem; reakce na společenské problémy

- kulturní
- sociální a humanitární
- zdravotní
- ochrana lidských práv
- ochrana životního prostředí
- vzdělávání
- rozvoj regionálního a komunitního života
- děti, mládež, rodina
- ochrana nemovitých kulturních památek
- rozvoj neziskového sektoru
- jiné

Antropologie občanské společnosti

Pojmy

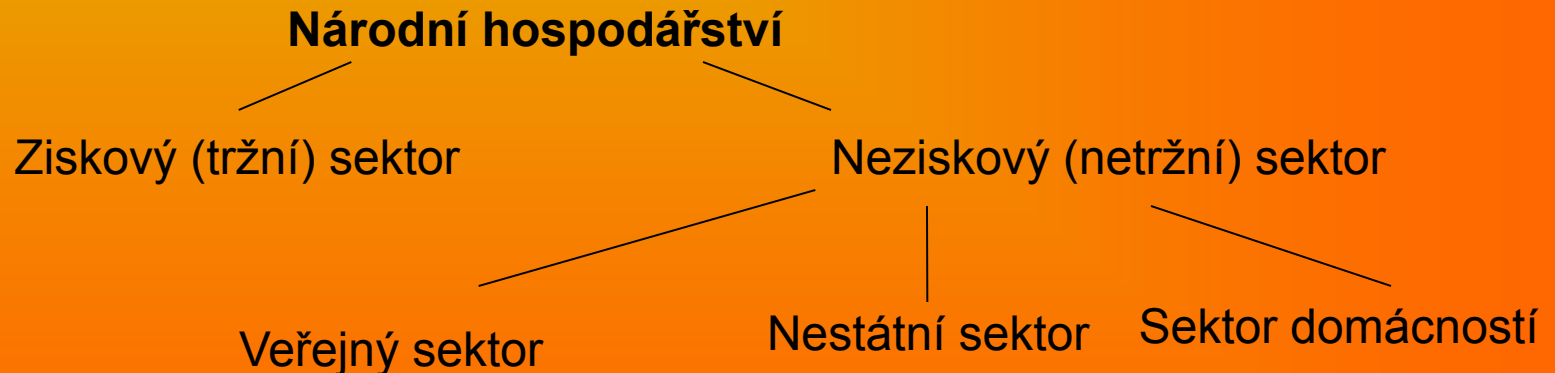
Nejasná terminologie vycházející z různých myšlenkových proudů, přístupů, dle jednotlivých oborů:

Sektor, neziskový nestátní, pojem označující různé instituce a organizace nestátního, avšak neziskového charakteru. Neziskový nestátní (anglicky: non-profit) sektor doplňuje a rozšiřuje činnost organizací veřejného sektoru, dost často se jeho instituce vyskytují a působí zároveň s institucemi veřejného sektoru, například v odvětvích školství, zdravotnictví, sociální práce, kultury ap. Rozvinutost sektoru je často považována za jeden z indikátorů vyspělosti společnosti. Institucionálně se sektor zakládá na činnosti organizací typu nadací, obecně prospěšných společností, občanských sdružení, církevních právnických osob ap.

Antropologie občanské společnosti

Pojmy

- **Sektor, občanský**, jeden ze sektorů národního hospodářství; řadíme sem subjekty, které jsou nestátní, neziskové, institucionalizované a dobrovolnické; tyto instituce jsou právnickou osobou, a tudíž mají také svá práva i povinnosti. Subjekty občanského sektoru v moderních společnostech nahrazují struktury příbuzenské, stavovské nebo církevní, které jsou zásadní v tradičních společnostech.

Antropologie občanské společnosti

Pojmy

- **Sektor, třetí** (též sektor, občanský, též sektor, neziskový nestátní), kromě nevládních neziskových organizací zahrnuje i organizace příspěvkové, rozpočtové, odbory, politické strany a hnutí, zájmová sdružení právnických osob, družstva (pokud jsou zřizována za jinými účely než podnikání), nepodnikatelské obchodní společnosti (například společnosti s ručením omezeným, pokud jsou zřízeny k jiným účelům než podnikání), případně i právnické osoby zřizované samostatnými zákony (například Česká akademie věd, Česká televize, Český rozhlas).

Antropologie občanské společnosti

Pojmy

- **Ekonomika, sociální** (z latiny: sociālis, „družný, společenský, spojenecký“ a z řečtiny: oikos, „dům, domácnost, obydlí“ a nomiá, „zásady chodu domácnosti, hospodaření“), součást ekonomiky; tvoří ji na státu nezávislé subjekty: organizace a podniky, které produkují statky, služby obchodního i neobchodního charakteru s cílem sociálním; podniky, které uplatňují demokratickou účast svých členů a zaměstnanců; podniky sledující cíle solidarity nebo environmentální, mají význam v daném regionu a nerozdělují svůj zisk mezi podílníky (akcionáře).

V EU 10% zaměstnanost a HDP

Sociální ekonomika se překrývá s nestátními neziskovými organizacemi, jež jsou subjekty občanského sektoru. V ČR je překrývání částečné, v některých zemích (Francie) jsou to organizace totožné

Děkuji Vám za pozornost

PRAMENY:

Dohnalová, M., Malina, J., Müller, J. *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie. Modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných oborů"*. Brno: NADACE UNIVERSITAS V BRNĚ – AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM V BRNĚ – MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ - NAKLADATELSTVÍ A VYDAVATELSTVÍ NAUMA V BRNĚ, 2003. ISBN 80-7204-278-5.

Malina, Jaroslav a kol. *Slovník pro studenty antropologie I. A - L*. Brno : Akademické nakladatelství CERM, 2007. 987 s. neuveden. ISBN 978-80-7204-508-2.

Malina, Jaroslav a kol. *Slovník pro studenty antropologie II. M - Ž*. Brno : Akademické nakladatelství CERM, 2007. 2011 s. neuveden. ISBN 978-80-7204-508-2.

Občanský sektor. Studie a souvislosti. Sborník textů, [online]. Dostupné online: <www.fhs.cuni.cz/kos/kestazeni.php?stranka=kestazeni>. [11.6.2008].

Svoboda, František *Filantropie. DSO*. Brno: Ekonomicko-správní fakulta MU, 2007. ISBN 978-80-210-4477-7.

Vajdová, T. *"Zpráva o neziskovém sektoru v České republice"*, [online]. 2004. Dostupné online: <http://wtd.vlada.cz/files/rvk/rnno/zprava_o_neziskovem_sektoru.pdf>. [11.6.2008].